

Na ceste k lepšiemu životu

Vladislav Suvák: *Ars vivendi*

Albo umenie žiť medzi Sókratom a Foucaultom

Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2020. 352 s.

Čitateľom, ktorí poznajú odbornú prácu Vladislava Suváka, je známe, že ide o mysliteľa, ktorý odmieta romantickú a naivnú predstavu o dejinách filozofie ako o niečom vopred danom. Suváka zaujíma to, ako pristupujeme k dejinám, z akej perspektívy rozhodujeme o tom, ktoré udalosti, myšlienky, postoje sú dôležité a ktoré marginálne.¹ Aj jeho posledná kniha je príspevkom patriacim do tohto programu. Suvák svoje dielo charakterizuje ako „premyšľanie o histórii, ktorá mení našu prítomnosť, alebo ju môže zmeniť tým, že sa na ňu pozrie z inej perspektívy“ (s. 20).²

Hoci by sa pri letmom zhliadnutí obsahu Suvákovej publikácie mohlo zdať, že jej predmetom budú koncepcie vybraných postáv dejín antického, renesančného a moderného myslenia, pravým predmetom knihy *Ars vivendi* je filozofia. Presnejšie povedané, určité chápanie filozofie. Chápanie filozofie ako spôsobu či umenia života. Autorovým cieľom je prítom vytvoriť pre nás, čitateľov, príležitosť na premyslenie „skúsenosti života ako najdôležitejšej veci, ktorej by sme mali venovať sústrednú pozornosť“ (s. 10), a pomôcť nám tým urobiť „zo svojich životov diela hodné tohto titulu“ (s. 11).

Aj keď je Suvákova kniha zbierkou esejí, ktorá čitateľovi približuje spôsob uvažovania a života jedenástich vybraných postáv dejín antického a „západného“ myslenia, skutočná povaha tejto knihy je filozofická. Suvák presvedčivo ukazuje, že „to, čo v skutočnosti robíme, keď hľadáme iné prístupy k filozofii vo vnútri filozofie, je zmena pohľadu na nás samých, na to, ako chápeme možnosti nášho myslenia, na to, ako sme otvorení voči iným spôsobom myslenia. V tomto zmysle to nie

1 Pozri tiež publikovaný rozhovor (Suvák, V. – Porubjak, M. – Labuda, P., O povahe dejín filozofie. *Kultúrne dejiny*, 7, 2016, č. 2, s. 288–294), v ktorom Suvák zdôrazňuje, že „snaha premyslieť to, ako pristupujeme k dejinám filozofie, je filozofiou. Nie v technickom význame (t. j. epistemológii, axiológii apod.), ale filozofiou vo význame, ktorý je pre mňa oveľa dôležitejší: Filozofická práca mi pomáha v tom, ako rozumiem sám seba a vďaka tomu aj svetu, v ktorom žijem. Práca na dejinách antickej filozofie, či presnejšie práca na konkrétnych textoch, ktoré patria do antickej filozofie, nie je nič, čo by som mohol oddeliť od svojho života a od toho, ako premýšľam. Uvedomujem si, že moja historická práca je súčasťou vyrovnávania sa s rôznymi nedorozumeniami, na ktoré narážam pri svojom štúdiu dejín. Takýmto nedorozumením je aj samotný pojem ‚dejiny filozofie‘, ktorý evokuje, že existuje niečo ako absolútne dejiny filozofie mimo nás, a našou úlohou je pochopiť ich a správne opísať, vysvetliť, čo sa v nich odohralo atď.“ (s. 289–290)

2 Všetky odkazy na strany uvedené v zátvorkách sa v tomto texte vzťahujú na recenzovanú publikáciu.

sú starovekí filozofi, ktorí nás k niečomu motivujú, ale my sami sa pokúšame čítať filozofickú tradíciu inými spôsobmi, dávame jej iné významy, a tým sa učíme inak vnímať seba samých.“ (s. 10) Suvákovi sa formou spracovania vybranej látky skutočne podarilo dosiahnuť to, že postavy, ktoré vybral z kánonu antického a západného myslenia, nepôsobia na čitateľa ako priamočiare a lacno moralizujúce vzory života či filozofickej praxe. Témy aj postavy pred čitateľom postupne vystupujú ako príležitosti na premýšľanie o tom, ako chceme či môžeme žiť.

Svoj výklad Suvák začína kapitolou venovanou mysleniu Sókrata. Výklad je pritom zameraný na Sókrata ako učiteľa problematizácie našich spôsobov života. Sókratovský obrat je predstavený ako obrat k činnému životu, k požiadavke dať svojmu životu správne nasmerovanie. Tým sa do popredia dostáva idea, že život je pravou skúškou učenia každého filozofa. Podľa Suváka o tom nepriamo svedčia aj dva antické fenomény. Po prvé to, že mnoho významných antických mysliteľov nepísalo práve preto, lebo im bol koncept filozofie ako náuky celkom cudzí. Po druhé to, že dôležitosť mysliteľov antiky zachytávali a „merali“ najmä svedectvá ich nasledovníkov a obdivovateľov. Autor zdôrazňuje: „Absencia písaných traktátov u viacerých významných filozofov a dôležitosť žánru biografie tvoria dva významné aspekty, ktorými by sme mohli odlíšiť naše prístupy k filozofii od tých starovekých.“ (s. 24) Nakoniec, ako na to Suvák vhodne upozorňuje, je naozaj faktom, že Sókrates sa nestal symbolom filozofie v očiach svojich súčasníkov (a dokonca ani v našich očiach) pre veľkosť svojich „textov“, ale pre neúnavné a pokorné hľadanie správneho smerovania jeho vlastného života. A práve to je niečo, na základe čoho (aj napriek absencii spisov) ostáva symbolom filozofie až dodnes.

Akcent na neúnavné a poctivé hľadanie správneho spôsobu života pretrváva aj pri výklade ďalších tém (kapitoly 2–4) a postáv Suvákovskej knihy. Jednotlivé kapitoly postupne predstavujú pluralitu prístupov k téme *umenia života*.³ Prótagoras ako otec myšlienky „starosti o seba“, Antisthenés ako učiteľ zdatnosti a neustálej práce na sebe samom, Diogenés ako nebeský pes a majster filozofie ako spôsobu života, Pyrrhón ako šťastný skeptik, Epikúros ako smejúci sa filozof obklopený priateľmi, Seneka ako filozof zomierajúci s myšlienkou na šťastne prežitý život, Epiktétos ako terapeut vlastnej duše, Michel de Montaigne ako filozof svojho vlastného života, Friedrich Nietzsche ako prorok nového života, a konečne Michel Foucault ako tvorca svojej životnej premeny. Jedenásť medailónov, ktoré sú variáciami na tému *umenia života*.

3 Suvák pritom zdôvodňuje, že „pre umenie života je príznačný individuálny charakter – to však neznamená, že v ňom ide o obhajobu egoizmu alebo relativizmu. Jediná viera, ktorá sprevádza umenie života, sa zakladá na presvedčení, že neexistuje jeden najlepší život, ktorý by sa mohol či mal stať vzorom pre všetky ostatné [...] Umenie života umožňuje mnohosť prístupov k tomu, ako máme žiť, z čoho však nevyplýva, že ktorýkoľvek život je rovnako dobrý alebo krásny. Umenie života má dôležitý estetický rozmer: život každého človeka je jedinečným dielom, a ako taký môže mať mnoho podôb. Umenie nevychádza, ani nemôže vychádzať, z predstavy, že existuje jediný správny opis sveta.“ (s. 18)

Suvákova kniha nie je katalógom historických postáv ani mapou skanzenu názorov minulosti. Je pravou filozofickou knihou, ktorej autor precízne zvažuje kontext a význam myslenia tých, ktorí svoju pozornosť a úsilie zamerali na formovanie svojich vlastných životov. Táto kniha je cenným, a na Slovensku ešte stále zriedkavým príspevkom k novému chápania filozofickej tradície. Chápaniu, ktoré pre akadémiu znovuobjavil a do dejín filozofie opätovne presadil Pierre Hadot.

Suvák sa v svojich textoch explicitne hlási k inšpiráciám z prác Haydena Whitea, Paula Veyna, Pierra Hadota či Michela Foucaulta. A skutočne, čitateľ aj v Suvákovej poslednej knihe nachádza jasné stopy týchto mysliteľov. Akcent na dôležitosť voľby (literárneho) žánra pre tlmočenie obsahu a odkazu mysliteľa,⁴ postup pri vyhodnocovaní a diskvalifikácii určitých interpretácií kultúrnych javov alebo poukaz na zabudnosť, ale aj na pretrvávanie tradície, ktorá chápe filozofiu ako *manière de vivre*. Tradície, ktorá začína Démokritom či Sókratom a ťahá sa až do súčasnosti.⁵ Určite by sa dali nájsť viaceré spoločné črty medzi postupmi, postojmi či závermi Suváka a vyššie spomenutých autorov. Každopádne platí, že Suvák tieto postupy ďalej rozvíja a používa ich pri analýze novej „historickej“ matérie.

Hoci je čítanie Suvákovej knihy skutočným pôžitkom, dovoľm si formulovať jedno kritické zamyslenie. Týka sa Suvákovho predstavovania platonizmu a aristotelizmu cez prizmu dejín ideí. Myslím, že rozumiem funkciu, ktorú takéto predstavovanie v knihe plní. Dosahuje sa ním žiadaný efekt kontrastu medzi filozofiou ako umením života a filozofiou ako súborom ideí. Ako čitateľ som sa však pri štúdiu knihy nedokázal zbaviť pocitu, že samotnému zmyslu filozofie Platóna a Aristotela sa tým škodí a na neskúsenejšieho čitateľa môže mať takýto kontrast dokonca mäťúci účinok. V textoch Platóna a Aristotela sa predsa nachádza množstvo pasáží dokladajúcich praktický charakter ich filozofie a akcentujúcich finálnu nemožnosť univerzalizácie niektorých učení. Paradigmatickými dokladom môže byť napríklad Aristotelova etika cnosti dosahovanej životným nácvikom (*habituáciou*) a jeho reflexia problému uplatnenia univerzálnych morálnych princípov v podmienkach tu-a-teraz. Som presvedčený, že Suvákom učená korekcia reduktívneho chápania bohatosti podôb antickej filozofie by nemala emancipovať len *sokratiku* a prúdy, ako sú kynizmus, skepticizmus či stoicizmus, ale mohla by subtilnosť prístupu použiť aj pri výklade názorov a spôsobov filozofovania Platóna či Aristotela.

Nehovorím, že Suvák si týchto faktov nie je vedomý. Ide mi skôr o upozornenie, že tieto fakty v ním napísanej knihe nie sú dostatočne zreteľné. Aristotelova etika cnosti nie je predsa nejakým súborom ideí, ale jednou z mnohých podôb antického

4 Toto vyniká obzvlášť pri Suvákových rozboroch chreí, apofthegiem, ale aj iných biografických žánrov. Pozri napríklad s. 38 alebo s. 116.

5 Zhoda interpretačného postupu Suváka s Hadotom sa ukazuje aj v tom, že Suvák, rovnako ako Pierre Hadot (v práci *Exercices spirituels et philosophie antique*. Paris, Etudes Augustiniennes 1981), začína mapovanie filozofie ako umenia života Sókratom a končí ho Foucaultom.

programu dobrého života, pri ktorom hrajú centrálnu úlohu životné vzory, návyky či fenomén priateľstva. Ešte raz zdôrazňujem, že Suvák netvrdí opak, avšak ním vykonaná selekcia istých prúdov a vymedzenie ich identity vis-à-vis platonizmu a aristotelizmu, podanému len cez prizmu dejín ideí, u mňa ako čitateľa vyvoláva určité rozpaky. Ak sa už začneme pozerat' na filozofiu ako na jeden z kultúrnych prejavov antického človeka (v určitej situácii jednotlivca či konkrétnej society) a očistíme ju od anachronickej a zavádzajúcej masky dejín ideí, prečo túto masku nezahodiť aj pri postavách Platóna a Aristotela? Prečo ich nechávať na strane „objektívizovanej“ konštrukcie nazerajúcej na filozofiu ako na súbor ideí?

Moja nasledujúca poznámka nie je kritikou. Je skôr zamyslením, ktoré na danú kritiku voľne nadväzuje. Suvákov výklad platonizmu a aristotelizmu cez prizmu teórie či dejín ideí vo mne ako čitateľovi spustil úvahu o filozofii ako výraze životnej situácie. Presnejšie, špekuláciu o tom, či existenčná voľba určitého filozofického spôsobu života (*techné tú biú*) v antike nemôže nejako užšie súvisieť s odlišnou sociálnou situovanosťou jej proponentov.

Uvažujem o tom, či odlišný charakter Platónovej a Aristotelovej filozofie nemôže súvisieť s radikálne odlišnou sociálnou situovanosťou jej predstaviteľov v rámci *polis*. Mám na mysli rozdiel medzi elitárskymi a semi-univerzalistickými postojmi charakteristickými pre aristokratickú societu klasických *poleis* a neelitárskymi a individualistickými postojmi neplnoprávných občanov antického sveta. V Suvákovom výbere antických mysliteľov totiž jasne dominujú myslitelia, ktorí nemali status plnoprávných občanov. Sú *xenoi* či *nothoi* (Antisthenés), pochádzajú z chudobných pomerov (Pyrrhón), majú len polovičné občianstvo (Epikúros), sú osvojenkami bez rodného mena či oslobodenými otrokmi (Epiktétos).

Ide o to, že ak by som už mal identifikovať nejaký rozdiel medzi Suvákom analyzovanými filozofickými postavami antiky na jednej strane a Platónom a Aristotelom na strane druhej, tak by som ho neurčoval dištinkciou teórie (ideí) a praxe (života), ale pomocou kategórie explanačnej priority spoločenskosti, respektíve politickosti človeka v myslení daných filozofov. Domnievam sa, že preferencia toho, čím a ako zvykne určitý autor vysvetľovať určité javy, môže byť (do istej miery) aj výrazom jeho sociálnej situovanosti. V myslení Platóna a Aristotela hrá totiž politickosť/spoločenskosť človeka dôležitú rolu, ktorá sa následne premieta aj do schopnosti posúvať závery svojich úvah či preferencií do normatívnych maxím univerzálnejšej povahy (a ak už nie pre všetkých, tak aspoň pre určitú societu).

V kontraste k tomu vyznievajú Suvákom predstavení myslitelia antiky skôr ako individualistické meta-vzory. Ľudia s programovo ne-konkrétnymi, pretože nadtriednymi a ne-univerzalistickými radami hľadania vlastnej cesty. Ľudia, ktorí silne akcentujú individualizmus (kynici, skeptici etc.). Prípadná námietka, že práve títo myslitelia nakoniec hlásajú univerzalizmus, neobstojí, pretože v ich podaní ide o univerzalizmus neskoru-antického typu, ktorý sa rodí v značne zmenenej sociálnej situácii súvisiacej s rozvojom *megapoleis* a zmenou postavenia Grékov

v antickom svete. Kým Platón a Aristotelés uprednostňujú obec, Suvákom predstavovaní sokratici uprednostňujú jednotlivca, ktorého nezaväzuje *éthos* stavu či spoločenského okolia. Kým Platón a Aristotelés uprednostňujú silných sociálnych lídrov, Suvákovi sokratici silných duchovných lídrov, ktorí musia vládnuť buď najmä, alebo výhradne sebe.

Pre Platóna a Aristotela je človek spoločenský živočích, ktorý sa má čo najviac priblížiť bohu, ale dokázať to môže len vo vhodnej spoločnosti. Aj *areté* je záležitosťou iniciovanou a rozvíjanou výchovou, dobrými vzormi a návykmi – a toto všetko prislúcha a generuje sa len v určitej societe a odovzdáva sa potom celej obci. Antisthenés, Diogenés či Pyrrhón naproti tomu akcentujú spontaneitu a autenticnosť ľudskej animality. Vyzdvihujú našu a zvieraciu príbuznosť vo veciach moci, priamosti či slobody. Dokonca aj „cnosť“ a „múdrost“ sú týmito mysliteľmi predstavované animálnejšie, v zmysle cnosti a múdrosti silnejšieho a bezprostrednejšieho jednotlivca, ktorý nie je fixovaný pravidlami society či stavu.

Suvákov spôsob spracovania „historického“ materiálu je mimoriadne precízny, filologicky presný, textovo podložený a interpretačne pokorný. Je evidentné, že kniha *Ars vivendi* je dielom zrelého akademika a vynikajúceho znalca primárnych textov, ktorý má zároveň mimoriadny rozhľad i orientáciu v interpretačnej literatúre. Suvákov jazyk je priehľadný a zrozumiteľný. Celková architektúra textu je funkčná a vyvážená. Kniha plasticky vysvetľuje prepojenosť (úzky vzťah, ale aj vzájomnú podmienenosť) poznania a konania, cesty a cieľa, samoty a angažovanosti, uvedomovania si nepokoja i nachádzania pokoja v našich životoch. Kniha má preto potenciál zaujať nielen milovníkov dejín, ktorí chcú sledovať spätosť antickej filozofie s voľbou života a zamyslieť sa nad tým, že dejiny filozofie nemusia byť nutne chápané ako dejiny ideí, ale aj všetkých tých, ktorí majú chuť a odvahu premýšľať svoj život a hľadať preň čo najlepšie smerovanie.

Pavol Labuda

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Pavol.Labuda@ku.sk